

ВИНИКНЕННЯ Й ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФСПЛОК СЕРЕД ПРОМИСЛОВОГО РОБІТНИЦТВА ДОНБАСУ В 1900-1907 РОКАХ

У своїм дослідженні автор розглядає виникнення профспілкових організацій серед промислових робітників Донбасу в період першої демократичної революції в 1905 -1907 роках. Проаналізувавши умови, в яких створювались перші профспілки Донбасу та основні напрямки їхньої діяльності, чисельність і склад, він проходить до висновків, відмінних від тих, що домінували в історіографії радянського періоду.

Останні роки українські історики здійснили значний прорив у вивченні минулого. Намітилися найбільш перспективні дослідницькі проблеми. Разом із тим, велика кількість не менш значних тем залишаються до цього часу мало дослідженими. Це має відношення і до українських профспілок.

Так, професійні спілки в Донбасі, як і на території всієї Росії, виникли легально і всупереч забороні з боку царського уряду. Вони створювалися як організації промислового робітництва, здатні об'єднати й повести його на економічну боротьбу за свої права. Досвід, накопичений профспілками, без перебільшення, є неоціненним і заслуговує на подальшу наукову розробку й подальше вивчення. Додатковою підставою для розгляду цієї проблеми є ще і те, що за часів незалежності ця проблема практично не розглядалась. Так, діяльність легальних організацій промислових робітників за радянських часів вивчалася О.Арським, С.Айнзафтом, П.Барчуговим, О.Кірзнером, О.М.Максимовим, В.В.Модестовим, Г.Новополіним, О.Й.Прийменком та іншими дослідниками [1]. Але на сьогодні існує потреба ще раз повернутися до цієї проблеми й розглянути питання, пов'язані з виникненням і діяльністю профспілок на Донбасі під сучасним кутом зору.

Практична значимість цього матеріалу полягає в тому, що він може бути використаний при підготовці лекцій та спеціальних курсів для студентів вищих навчальних закладів, підготовці посібників і підручників із історії України, краснавчій роботі.

Необхідно зазначити, що на початку ХХ сторіччя промислові робітники Росії ще не мали досвіду професійного будівництва. Так, на Півдні Росії й зокрема в Донбасі, такі об'єднання було створено у вигляді нелегальних страйкових і робочих кас, покликаних надавати допомогу учасникам страйків і при безробітті. Необхідні для цього кошти складалися з членських внесків і одноразових зборів серед працівників. Подібні каси діяли на Брянському металургійному (1894-1895 рр.) і

нижньодніпровських заводах (1899 р.), а також були укравців і взуттєвиків Катеринослава (1900 р.) та на інших підприємствах [2].

У положенні про касу Брянського заводу наголошувалося, що мета її полягає в наданні матеріальної допомоги страйкарям і безробітним, а також товаришам, які постраждали за загальну справу від поліції й іншого начальства. Членські внески встановлювалися у розмірі 2 % від заробітку кожного, хто погоджувався на участь у касі [3].

Страйкові каси, як правило, функціонували лише під час страйків, а потім припиняли свою діяльність, оскільки в умовах поліцейського режиму ці нелегальні організації піддавалися репресіям. Їх кошти утворювалися так само, як і в робочих касах. По суті, вони були початковою формою профспілок, оскільки виконували їх основну майбутню функцію, яка полягала в керівництві економічною боротьбою робітників, наданні їм фінансової допомоги.

Будучи представницькими органами, страйкові каси за своєю організацією нагадували професійні спілки. Недаремно під такою назвою вони фігурували в деяких донесеннях органів місцевої влади. Так, наприклад, 16 вересня 1900 р. окружний інженер Катеринославської губернії рапортував до гірничого управління Південної Росії, що робітники страйкують проти їхнього звільнення у зв'язку із закриттям двох цехів Брянського заводу. Щоб врегулювати конфлікт, відбулася нарада, «на яку вони (робітники) запросили юрисконсульта своєї професійної спілки» [4].

У спогадах окремих робітників страйкові каси теж іноді називаються профспілками. Так, група металістів Дружківки пише, що в 1904 р. на заводі організували професійну спілку, який об'єднав близько 800 чол. і «працював у нелегальних умовах» [5]. Насправді, це була звичайна страйкова каса, створена під час страйку восени 1903 р.

У період промислової кризи (1900-1903 рр.) чисто економічна боротьба робітників поступово відходить на другий план, і страйкові каси втрачають своє значення. Справжній професійний рух у Росії розгорнувся лише під час першої демократичної революції, початок якої поклали криваві події 9 січня 1905 р. у Петербурзі, звістка про які сколихнула всю країну й викликала могутню хвилю протесту.

Великим завояванням трудящих було створення ними місцевих представницьких органів: депутатських і делегатських зборів, рад уповноважених тощо. Як правило, вони виникали з початком страйку, коли робітники явочним порядком обговорювали завдання й цілі страйку, висували колективні вимоги, обирали тих, кому доручали захищати ці вимоги перед адміністрацією підприємства. Вибірні від робітників якраз і складали депутатські, делегатські та інші збори, які часто діяли не тільки під час страйків, але й пізніше, коли контролювали виконання власниками підприємств пред'явлених вимог. Такі збори поступово перетворювалися на постійно діючі органи.

Такі організації цілком легально захищали життєві інтереси робітників: виставляли вимоги до підприємців, брали участь у вирішенні трудових конфліктів, керували страйками, стежили за правильним розподілом робіт, надавали матеріальну допомогу робітникам, які мали таку потребу, страйкарям і сім'ям заарештованих активістів.

Характерним є те, що виборні організації робітників встановлювали між собою ділові зв'язки, обмінювалися досвідом, інформацією, планами на майбутнє. Ця діяльність була близька до об'єднувальної функції майбутніх професійних спілок, потреба в яких із наростанням революції ставала вельми відчутною.

У ході весняно-літніх політичних страйків робітники створюють свої перші нелегальні профспілки. Одна з них, що об'єднувала шахтарів, учителів, інженерів і штейгерів, була створена в травні 1905 р. на Жлловськомуруднику. Стурбовані й неорганізовані гірники недовіркою відносилися до профспілки, і запис до неї проходив пасивно. На 1 січня 1906 р. у її складі налічувалося всього 343 особи з 6 тис., що працювали на копальні. Двічі профспілка намагалася організувати страйки (1 травня і в жовтні 1905 р.), але вони були зірвані меншовицькою інтелігенцією, яка входила до її правління [6].

Міцною була нелегальна профспілка Костянтинівського скляного заводу, створена під керівництвом місцевих соціал-демократів (голова – Г.С.Белоусов). Стан справ на цьому підприємстві був вкрай важким: тривалий час 1450 чол. не мали можливості нормально працювати. Спілка домоглася розширення робіт на заводі і звільнення 40 штрейкбрехерів. Авторитет і вплив профспілки на заводі помітно зросли. Так, у травні 1905 р., у зв'язку із зниженням заробітної платні, вона виступила організатором страйку, який тривав 7 тижнів. Наполегливий опір адміністрації було зломлено, і їй довелося поступитися: ввести 8-годинний робочий день, на 30% підвищити заробіток, встановити 42-годинний тижневий відпочинок. Складі контролювали тепер розподіл робіт і оцінку їхньої якості.

Професійна спілка Костянтинівського скляного заводу існувала нелегально більше року і, не дивлячись на це, її склад збільшився до 500 чол. [7, 8].

У червні 1905 р. виникла нелегальна профспілка робітників і службовців Катерининської залізниці з охопленням і залізничників Донбасу. Члени цієї спілки А.Н.Лісовський і Л.П.Строков взяли участь у роботі 1-го делегатського з'їздузалізничників, що відбувся восени 1905 р.у Москві [9]. За прикладом промислових робітників організувати професійні спілки почали й інші категорії трудящих. Так, улютому 1905 р., узявши за зразок депутатські збори заводу Гартмана, спробу створити профспілку зробили луганські прикажчики. Проте за відсутністю єдності між його засновниками ця спроба не увінчалася успіхом [10].

Виникнення нелегальних профспілок стало прямим наслідком масового страйкового руху й участі в ньому десятків тисяч металістів, шахтарів і залізничників. Широким пролетарським масам потрібна була організація, що бореться за близькі їм економічні інтереси. Такою організацією стали професійні спілки. Поява їх саме в цей період була однією з характерних особливостей історії профспілкового руху в Росії цього періоду.

Так, влітку 1905 р., коли процес профспілкового будівництва поширювався по всій Росії, соціал-демократи, направляючи його, практично здійснювали ідейно-політичне керівництво, встановлювали необхідні стосунки партійних організацій із цим рухом. У передовій статті газети „Пролетарий” наголошувалось на необхідності розширення меж професійних спілок і на полегшенні доступу туди більшій кількості робітників, щоб таким шляхом збільшити коло ідейного впливу і створити постійну міцну базу „нашої майбутньої, легальної політичної партії” [11].

Меншовики, на протигау більшовикам, свою діяльність у професійному русі підпорядковували ідеї створення «широкої робочої партії», в якій повинна розчинитися РСДРП. Ці погляди вони неодноразово висловлювали в газетах „Іскра” і „Соціал-демократ”.

Стан справ у профспілках промислового Півдня Росії ускладнювався ще й тим, що в деяких із них, особливо напівпролетарських, впливовими були представники дрібнобуржуазних і націоналістичних партій, які прагнули зіштовхнути спілки з суто класових позицій, перетворити їх на організації тред-юніоністського характеру. Крім того, окремі керівники місцевих партійних організацій ігнорували професійні спілки, недооцінювали їх значення й роль у наростаючій економічній боротьбі робітництва. Так, на нараді, що відбулася в Кисві (кінець липня 1905 р.), представники соціал-демократичних комітетів Катеринослава, Юзівки, Єнакієвого, Горлівки та інших міст, висловилися за те, щоб не брати на себе ініціативи створення профспілок [12].

Катеринославський комітет підтримав таке рішення, про що повідомив листом Південне бюро РСДРП: „Керівний колектив у принципі згоден із резолюцією, прийнятою на конференції щодо „професійних спілок”. Детально ми ще не розробили це питання, а тому детально напишемо наступного разу” [13]. Така тенденція суперечила більшовицькій лінії щодо професійного руху й була однією з важливих причин його слабкості серед робітників Донбасу аж до осені 1905 р.

Видатною подією в боротьбі пролетаріату Росії з царатом став загальний жовтневий політичний страйк. Революційна творчість трудящих знайшла своє втілення в створенні рад робочих депутатів як органів непокорі й зачатків майбутньої народної влади. Жовтневе політичне напруження і формальні „свободи” маніфесту 17 жовтня створили умови, в яких процес організації профспілок у Росії досяг величезного

розмаху. Тільки в Катеринославі під час страйку виникло 11 професійних спілок. У цьому була чимала заслуга ради робочих депутатів, яка 16 листопада затвердила для них зразковий статут. Першими застосували його міські друкарі, створивши свою спілку з відділеннями в Луганську і Олександрівську. Головою правління обрали соціал-демократа С.Цорна [14]. За ініціативою й допомогою Катеринославської ради були створені профспілки слюсарів, булочників, кондитерів, працівників трамваїв, кравців та інших.

Багато зусиль докладали соціал-демократи Луганська, Горлівки, Єнакієвого, Дебальцевого і Алчевська, щоб організувати профспілки. На щоденних мітингах і зборах вони проводили велику агітаційну роботу. Восени 1905 р. на заводі Гартмана в спілку металістів записалося більше 800 осіб [15]. Монтер ст. Дебальцево більшовик Я.Дебелий, агітуючи за створення профспілки на Павлівській копальні, закликав об'єднатися з партією соціал-демократів. Багато гірників його підтримали. На заводі ДЮМТ (Донецько-Юріївського металургійного товариства) під керівництвом інженера В.Харченка діяла комісія, яка розробила проект статуту профспілки. Член цієї комісії О.Шохіна теж налягала на тому, щоб залучитися до соціал-демократії. На Петровському металургійному заводі в Єнакієвому підготовчу роботу щодо створення профспілки здійснював Г.Ф.Ткаченко-Петренко [16].

А.С.Гречнев у своїх спогадах писав, що в Горлівці „з кінця жовтня наша група (соціал-демократична – С.Є.) почала готувати створення спілки робітників-гірників. За участю гірників було розроблено статут спілки. Його затвердили на загальних зборах робітників. Там же було обрано і правління. Головою обрали спадкоємного гірника т. Кисельова, дійсного учасника нашої групи...” [17].

Особливістю професійного руху в даний період було те, що він охоплював упершу чергу менш організованих робітників, зайнятих на дрібних підприємствах: друкарів, слюсарів, булочників, кравців і т.д. Це пояснювалося тим, що індустріальний пролетаріат, виступаючи ініціатором боротьби всіх трудящих у період наростання революції, дещо відстав із організацією профспілок. Крім того, промислові робітники, зосереджені на великих підприємствах, ще в ході січнево-березневих страйків створили свої виборні органи, які аж до грудневих збройних подій, по суті, виконували роль цих спілок.

Хоча восени 1905 р. до професійного руху залучилися майже всі категорії промислових робітників Донецького району, створені спілки охоплювали дуже незначну частину металістів і гірників. Організаційно вони були вкрай слабкими. Налагодження зв'язків між ними йшло поволі. Але не дивлячись на великі труднощі, соціал-демократи й есери вміло використовували місцеві професійні спілки, які надавали дієву допомогу у формуванні бойових дружин із складу робітників, надава-

ли кошти на придбання зброї та інші потреби. Багато членів профспілок ставали керівниками і членами робочих дружин. Так, створена в першій половині грудня 1905 р. профспілка службовців машинобудівного заводу передала Горлівському розпорядчому комітету 609крб.на придбання зброї [18].

Поразка в грудневих подіях у Горлівці й репресії, що були за ними, призупинила професійний рух у Донбасі, але в ході наростання економічної боротьби, що розгорнулася на початку 1906 р., робітники прагнули протиставити об'єднанням підприємців свої організації. Велике значення для їх подальшого розвитку мала друга Всеросійська конференція профспілок у Петербурзі (кінець лютого 1906 р.). Південь Росії представляли на ній делегати з Миколаєва. У рішеннях конференції підкреслювалося, що профспілки повинні бути бойовими організаціями в боротьбі з капіталістами і що створювати „їх треба, не чекаючи легальних підстав” [19].

Царський уряд, переконавшись у тому, що зростання професійного руху одними репресіями не зупинити, в швидкому порядку видає закон від 4 березня 1906 р. під назвою „Тимчасові правила про професійні товариства, що затверджені для осіб, зайнятих в торгових і промислових підприємствах, або для землевласників цих підприємств». Уряд мав намір не тільки поставити під свій контроль професійний рух, але й виявити таким чином революційні сили, які додавали йому класово-політичного характеру. От як пояснювалася поява цього закону в одній з урядових записок: «Коли вибухнула революція із загальними страйками, потреба вивести дії революціонерів із неспостережної «нелегальності» викликала потребу створити закон від 4 березня 1906 р.» [20].

„Тимчасові правила...” ставили організацію профспілок під нагляд поліцейської влади. Навіть саме слово „профспілка” в законі було замінено на „професійне товариство”. Багато категорій трудящих, наприклад залізничники, банківські службовці, сільськогосподарські робочі та інші, позбавлялися права створювати спілки. Згідно з царським законом діяльність останніх зводилася до „з'ясування розмірів заробітної платні й інших умов праці в різних галузях промисловості й торгівлі”, „виданні допомоги своїм членам”, а також „створення кас: похоронних, взаємодопомоги і т.п.” [21]. Профспілкам заборонялося об'єднуватися в межах міста, губернії або країни, щоб не допустити розповсюдження революційного досвіду. Всі вони підлягали обов'язковій реєстрації в спеціальній губернській присутності, що обумовлювалося багатьма формальностями й часто призводило до неможливості легалізації тієї або іншої профспілки.

„Тимчасові правила...” викликали серйозні розбіжності в соціал-демократичному таборі між більшовиками й меншовиками. Революційні соціал-демократи, вказуючи на реакційний характер царсько-

го закону, закликали використовувати його як легальну основу для розгортання роботи нелегальних партійних організацій. Вони вважали, що через професійні спілки широкі пролетарські маси в умовах самодержавства залучатимуться до суспільно-політичної діяльності. Меншовики зустріли закон від 4 березня 1906 р. як можливість відкрито створювати безпартійні профспілки [22].

Поява „Тимчасових правил...” збіглася з підйомом масового руху робітників Півдня Росії, особливо Донбасу, в травні-серпні 1906 р. Страйкова боротьба супроводжувалася й виникненням нових профспілок. За їх створення соціал-демократи Катеринослава, Мелітополя, Олександрівська, Луганська, Миколаєва, Горлівки та інших міст агітували майже на всіх великих підприємствах. На заводах і копальнях виникали ініціативні групи, які здійснювали прийом учлени професійних спілок, складали їх статuti, давали необхідні консультації. Газета „Ехо” повідомляла в червні 1906 р. „Організація РСДРП (Катеринославська) працює не покладаючи рук..., багато сил витрачається на організацію і керівництво професійними спілками, які виникають і ростуть дуже швидко” [23]. Соціал-демократичні комітети Юзово-Петрівського і Костянтинівсько-Горлівського комітетів РСДРП отримували з Катеринослава необхідну легальну літературу. Так, у 1906 р. при проведенні обшуку на квартирі П.П.Калмикової в Юзівці поліція знайшла „Статут Катеринославського професійного товариства робітників друкарні” [24].

Так само, як і в 1905 р., робітники великих промислових підприємств (перш за все – металісти) весною 1906 р. дещо затрималися з організацією своїх профспілок: після грудневого збройного зіткнення з військами саме проти цієї категорії трудящих були направлені жорстокі репресії. Всі виборні організації було розгромлено, а більшість активістів заарештовано. Прокотилася хвиля звільнень. „Тепер їм (металістам – С.Є.) помстились, – наголошувалося на сторінках профспілкового органу Катеринослави „Вісник праці” [25].

Лише з червня 1906 р. робітники підприємств важкої індустрії включаються в профспілкове будівництво. Початок поклали знову в Катеринославі. Так, 4 червня в народному будинку піклування про народну тверезість зібралося більше 1500 металістів Брянського металургійного, цвяхового та інших заводів із метою створити свою профспілку. Про його завдання і значення розповів представник соціал-демократичної організації Заводського району І.Сандомирський. У процесі обговорення проекту статуту зав’язалася дискусія щодо розміру членських внесків. Було запропоновано два варіанти: відраховувати однаковий їх розмір або застосовувати прогресивно-прибуткову форму [26]. Голосування не відбулося, і для остаточного вирішення цього питання було створено тимчасове бюро фундаторів. Воно виконувало і функції правління до його офіційного обрання. 11 липня загальні збо-

ри металістів затвердили проект статуту. Спiрне питання про членські внески вирішилося таким чином: місячний внесок дорiвнював 1 % від заробітку, а 50 коп. вносили при вступі до союзу. Комісія з 5 чоловік повинна була зареєструвати статут. 23 липня загальні збори металістів обрали правління профспілки ускладі 13 членів і 13 кандидатів [27].

Влітку 1906 р. розгортається масове професійне будівництво і в Донецькому басейні. Першим легалізувався союз гірників Грушевсько-Власовського району, статут якого був затверджений 21 червня, за ним – профспілка „Грушевський антрацит” цього ж району, а 28 липня – союз металістів Донецько-Юр’ївського заводу, в якому на кінець жовтня налічувалося 1220 членів. У листопаді 1906 р. у «Віснику праці» повідомлялося: „На сьогодні налічуються в Донецькому районі наступні зареєстровані металургійні спілки: Юр’ївська, Маріупольська, Петрівська, Гартмана і Дружківська” [28]. Було зареєстровано союзи металістів Юзівки, Горлівки і Краматорська. Затвердили свій статут шахтарі Лідієвки. Готувалися до цього профспілки гірників Карповської, Софіївської, Пастуховської, Риковської, Алчевської й Макіївської копалень.

Не маючи достатньої кількості підготовлених активістів-організаторів, шахтарські профспілки мали під час створення величезні труднощі. Багатьом із них, розташованим далеко від міст, важко було налагодити культурно-освітню роботу, отримувати юридичну та іншу допомогу. Вони постійно піддавалися переслідуванням із боку адміністрації.

3 грудня 1906 р. по лютий 1907 р. темпи профспілкового будівництва уповільнилися, що пояснюється спадом революційного руху й посиленням реакції. За цей період у Донбасі було зареєстровано тільки 3 профспілки, але весняний підйом боротьби промислових робітників у 1907 р. змінює стан справ на краще.

Уже з перших днів виникнення профспілок Донбасу до їх лав вступали робітники всіх національностей: росіяни, українці, білоруси, євреї та інші. Відхиляючи націоналістичну побудову робітники, Алчевська і Костянтинівки заявили бундівцям: будувати профспілки треба не за національною ознакою, а „без різниць націях” [29].

На початку 1907 р. під керівництвом спілки металістів відбувся триваллий і наполегливий страйк на Донецькому металургійному заводі в Дружківці. Він розпочався на знак протесту проти звільнення 400 робітників, в тому числі тих, хто брав активну участь у минулих революційних виступах. За 20 днів страйку влада й адміністрація застосували жорстокі заходи – аж до спроби вислати з Дружківки 238 робочих сімей. Були стягнуті війська. Але робітники поводитися виключно стійко й організовано, не піддалися ні на які провокації влади. Донецько-Юр’ївський і Петрівський союзи металістів надіслали допомогу страйка-

рям (за їх проханням – С.С.) у розмірі 1484 крб. Профспілці вдалося відстояти від звільнення більшість працівників.

Ще восени 1906 р. більшовики й Центральні бюро ряду міст висунули ідею об'єднання всіх південних професійних спілок в одну обласну організацію. Необхідність цього відчувалася повсюди. Так, у листопаді косятинівські склярі вирішили „увійти в стосунки з профспілками Донецького басейну для загальної постановки юридичної й медичної допомоги, організації лекцій, вечірніх курсів, читань і т.п.” [30]. У тому ж місяці за ініціативою більшовиків було сформоване спеціальне бюро, що отримало назву „Довідкової комісії”, якій доручалося створення Донецького професійного об'єднання. У грудні названа комісія заснувала Центральне бюро профспілок Донбасу. Відчутну допомогу в цій справі надала газета „Донецький дзвін”.

10 грудня 1906 р. у Дружківці відбулася нелегальна конференція представників усіх профспілок Донбасу за участю представників великих заводів, де ще не було створено таких організацій. Були присутні 17 чол. із вирішальним голосом і 11 – з дорадчим. У роботі конференції брав участь і Г.І.Петровський. Союз металістів Катеринослава делегував членів соціал-демократичної партії Г.Усієвича і М.Сандомирського. Але питання про створення обласного об'єднання не було остаточно вирішене, оскільки виявилися два протилежні погляди з цього приводу. Одні вважали, що поки не зміцняться спілки на місцях, передчасно говорити про їх об'єднання. Частина дотримувалася іншої думки: не зупиняти той процес, що почався. Перемогли останні, обравши обласне Центральне бюро професійних спілок. На цьому конференція закінчила свою роботу [27].

Професійні спілки захищали економічні й типові інтереси трудящих, розвивали їх класову свідомість, направляли страйкову боротьбу. Страйки, що проходили під їх керівництвом, відрізнялися високою організованістю, масовістю, цілеспрямованістю і тривалістю. На багатьох підприємствах боротьба не проходила безслідно. Так, друкарі Катеринослава добилися скорочення робочого дня, підвищення на 10-25 % свого заробітку і відміни наднормової праці, а їхні луганські колеги, окрім того, – щорічних двотижневих відпусток, безкоштовної медичної допомоги і збереження робочого місця під час хвороби.

Медичну і юридичну допомогу пролетарям професійні спілки здійснювали на пільгових засадах. Так, у Катеринославі відкрили профспілкову лікарню. Її кошторис складався з асигнувань фабрик, заводів і профспілок, і в 1907 р. склав 16,6 тис. крб. На безкоштовну медичну допомогу товариства вносили щомісячно по 5 коп. за кожного члена. Лікарі знаходилися на повному забезпеченні лікарні. Відповідний контроль здійснювала спеціальна комісія. Медична допомога робітникам надавалася також у Луганську, Горлівці, Дружківці, Єнакієвому й інших містах.

Юридичні комісії допомагали робітникам вести боротьбу проти наступу підприємців на їхні життєві інтереси. Так, для організації правових консультацій профспілки відраховували щомісячно по 2 коп. із заробітку кожного члена товариства. Таким чином юристи отримували за свою працю відповідну плату.

Приділялася увага й робітничому побуту. Так, профспілка Донецько-Юр'ївського заводу зажадала від влади повіту наведення порядку в робочому селищі: налагодити водопостачання, відремонтувати житлові приміщення, поліпшити санітарно-гігієнічні умови. Ця профспілка виступила з рішучими заходами проти пияцтва серед робітників. Правління обрало спеціальну комісію, якій було доручено контролювати продаж міцних спиртних напоїв уселищі та організацію антиалкогольної пропаганди.

Професійні товариства ставили перед собою завдання організувати культурно-просвітницьку роботу серед робітників. Бібліотеки мали профспілки великих і середніх підприємств. На металургійному заводі в Єнакієвому активно працювала бібліотека «Світанок», яка була створена в 1906 р. Товариство Донецько-Юр'ївського металургійного заводу відкрило книжковий ларьок для своїх робітників. Окрім того, профспілки організували заняття в вечірніх школах, читали перед робітниками лекції з економічних і політичних тем. Активну революційну пропаганду проводили професійні товариства Дружківки і Костянтинівки.

Велика кількість професійних спілок Донеччини брала участь у проведених виборчій кампанії до II Державної Думи, з трибуни якої соціал-демократи викривали самодержавство. Помітну активність у той час розвинула Луганська профспілка металістів, яка саме і сприяла обранню до Думи більшовика І.Н.Нагих, котрий після засудження членів соціал-демократичної фракції II Державної Думи перекинувся до лав меншовиків.

У Катеринославі Брянський союз металістів допоміг скликати в квітні 1907 р. п'ятитисячний мітинг робітників, на якому було прийнято наказ про направлення делегатів до соціал-демократичної фракції цієї Думи. Профспілка заводу ДЮМТ займалася передвиборними справами на ст. Алчевській, а також на Жилловській, Павлівській, Брянській і проголосували за список виборців, запропонований революційною соціал-демократією [32]. Депутатом від промислових робітників Катеринославської губернії було обрано голову профспілки костянтинівських склярів, члена РСДРП – Р.Є.Білоусова.

Жандармські й охоронні органи з найнікчемніших приводів проводили обшуки, заарештовували активістів, ставили перед губернаторами і градоначальниками питання про закриття тієї або іншої профспілки. Так, у січні 1907 р. було порушено клопотання передгуберна-

тором про закриття профспілок Дружківського і Костянтинівського заводів, оскільки «приміщення їх правлінь стали центрами соціал-демократичної агітації». Губернатор прийняв позитивне рішення. Також були випадки, коли в ряди активістів засилали провокаторів, які поширювали різні негативні чутки про діяльність робітничих профспілок і їх керівників. У деяких профспілках до керівництва були обрані майстри й інженери, які захищали інтереси підприємців, як, наприклад, було на заводі ДЮМТ.

Ведучи мову про професійний рух у Донбасі під час першої демократичної революції, не потрібно перебільшувати його як розмах, так і революційність. Найбільше профспілок виникло в 1906 р. – 1907. На серпень 1907 року їх було 28. Із 28 товариств у довідці, складеній катеринославською губернською поліцією 13 товариств Бахмутського, Маріупольського і Слов'яносербського повітів було віднесені до другої і третьої категорій, справи яких було оцінено як «задовільно» або „зовсім слабо”. У тих же повітах 9 товариств за оцінкою поліції – „процвітали”. По повітах професійні товариства поділялися наступним чином: у Маріупольському їх було – 12 (8 у місті і 4 на залізничній лінії), Бахмутському – 8, Слов'яносербському – 6 і в Області Війська Донського – 2 [33].

Таким чином, не дивлячись на відносну нечисленність профспілок у складний період виникнення в 1905-1907 роках, вони вже тоді були найбільш авторитетними легальними організаціями промислового робітництва.

РЕЗЮМЕ

В своем исследовании автор рассматривает возникновение профсоюзных организаций среди промышленных рабочих Донбасса в период первой демократической революции в 1905-1907 годах. Проанализировал условия, в которых создавались первые профсоюзы Донбасса и основные направления их деятельности, численность и состав, он приходит к выводам, отличным от тех, которые доминировали в историографии советского периода.

SUMMARY

In the article the author considers the issues of formation of the professional unions of industrial workers in Donbass during the first democratic revolution of 1905-1907. Having analyzed the conditions under which the first Donbass trade unions were formed and the main directions of their activity, their size and membership the author comes to the conclusions which differ from the ones dominant in the historiography of the Soviet period.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арский А. Профессиональные союзы. – Пг., 1918; Айнзафт С. Профессиональное движение в России в 1905-1907 гг. – М., 1925; Барчугов П.В. Революционная работа большевиков в легальных рабочих организациях (1907-1911). – Ростов н/Д, 1963; Кирзнер А.С. Горнорабочие Донбасса и Криворожья в первой Российской революции (революционно-профсоюзное движение в 1905-1907 гг.). – Харьков, 1926; Максимов А.М. На баррикадах. – Донецк: Донбасс, 1973; Модестов В.В. Рабочее и профсоюзное движение в Донбассе до Великой Октябрьской социалистической революции. – М., 1957; Його ж: Рабочие Донбасса в трех революциях. – М.: Мысль, 1974; Новополин Г. Очерки развития профессионального движения среди пицевиков на Днепропетровщине. – Днепропетровск, 1927; Прийменко А.Й. Легальные организации рабочих Юга России в период империализма. – К. – Донецк: Вища школа, 1977.
2. Новополин Г., Бронштейн И. Очерки развития профессионального движения на Днепропетровщине. – Днепропетровск, 1927. – С. 17.
3. Центральний державний історичний архів (ЦДІА в м. Києві). Ф. 313, оп. 1, 1896, спр. 3796, лл. 72, 73.
4. Донецький обласний державний архів (ДОДА). Ф. 2109, оп. 2, спр. 34, л. 2.
5. Материалы по истории революционных событий 1905 года та территории, ныне входящей в Артемовский округ. – Артемовск, 1925. – С. 121.
6. Кирзнер А.С. Горнорабочие Донбасса и Криворожья в первой Российской революции (революционно-профсоюзное движение в 1905-1907 гг.). – С. 97.
7. Журнал «Вестник труда». – №7. – 1906. – С. 14.
8. Журнал «Летопись революции». – №4. – 1927. – С. 220-221.
9. Прийменко А.Й. Легальные организации рабочих Юга России в период империализма. – С. 10.
10. Отчет о деятельности лекционного комитета при Одесской городской аудиторией за 1897-1900 гг. – Одесса, 1901. – С. 13.
11. Прийменко А.Й. Легальные организации рабочих Юга России в период империализма. – С. 11.
12. Там само. – С. 12.
13. Там само. – С. 12.
14. На заре профессионального строительства (1906-1907 гг.). Из истории союза рабочих печатного дела в Екатеринославе / Под ред. Г.Новополина. – Днепропетровск, 1926. – С. 13.
15. Берхин И. Луганская большевистская организация в период первой русской революции. – М., 1947. – С. 57.

16. ЦДІА в м. Києві. Ф. 313, оп. 2, ч. 1, спр. 1512, лл. 4, 55; Ф. 347, оп. 1, ч. 1, спр. 300, л. 19.
17. Гречнев А.С. Горловское вооруженное восстание // 1905 год в Донбассе: Из воспоминаний участников первой русской революции. – Сталино: Областное издательство, 1955. – С. 25.
18. Максимов А.М. На баррикадах. – С. 300-301.
19. Профсоюзы СССР. Документы и материалы. Т. 1. – М., 1963. – С. 103-109.
20. Прийменко А.Й. Легальные организации рабочих Юга России в период империализма. – С. 16.
21. История профдвижения в СССР. – М., 1961. – С. 40.
22. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Т. 1, 1898-1917. – М.: Политиздат, 1970. – С. 160.
23. Революция 1905-1907 гг. на Украине. Сборник документов и материалов. Т. 2. Ч. 2. – К.: Госполитиздат УССР, 1955. – С. 34.
24. Максимов А.М. На баррикадах. – С. 305.
25. Журнал «Вестник труда». – 1906. – №3. – С. 8.
26. Памятные годы. Из истории профессионального союза металлостроителей 1906 года. – Днепропетровск, 1926. – С. 13-14.
27. ЦДІА в м. Києві. Ф. 313, оп. 2, т. 1, 1907, спр. 7748, л. 14.
28. Журнал «Вестник труда». – 1906. – № 5. – С. 11.
29. Максимов А.М. На баррикадах. – С. 299.
30. Журнал «Вестник труда». – 1906. – №9. – С. 13.
31. Модестов В.В. Рабочее и профсоюзное движение в Донбассе до Великой Октябрьской социалистической революции. – С. 56.
32. Газета «Донецкий колокол». – 1906. – 6 декабря.
33. Максимов А.М. На баррикадах. – С. 317.

ББК 66.72 (4 УКР)

Євсюкова Н.В.

**ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПРОЦЕСУ ПОЛІТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ
ПРОФСПЛОК;
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ
(1991-2000 рр.)**

У даній статті розглядаються соціально-економічні причини активізації політичної діяльності профспілкових організацій України в 1991 – 2000 роках. У зв'язку з цим, на основі аналізу соціально-економічного положення країни, автор виокремлює 3 фактори: процес приватизації, безробіття і недосконалість системи трудових відносин і судової системи.